

Любов Петухова

МІСЦЕ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА У ФОРМУВАННІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Як засвідчують результати вивчення відповідних наукових джерел, погляди педагогів різних країн світу на розвиток систем освіти є близькими. Інформаційному суспільству необхідні люди, що самостійно мислять, здатні до самореалізації, яка базується на об'єктивній самооцінці. Один з провідних економістів світу Лестер Туроу відзначив: що «Знання стає єдиним джерелом довготривалої стійкої конкурентної переваги, оскільки все інше випадає з рівняння конкуренції; але знання може бути використано тільки через кваліфікацію індивідів» [6].

Сучасний і майбутній роботодавець зацікавлений у такому працівникові, який: вміє думати самостійно та вирішувати різноманітні проблеми (тобто застосовувати отримані знання для їхнього розв'язування); володіє критичним і творчим мисленням; має багатий словниковий запас, заснований на глибокому розумінні гуманітарних знань. Усе більше випускників шкіл і ВНЗ розуміють, наскільки потрібні їм знання, практичні інтелектуальні вміння для самоствердження, самореалізації в житті. Досягти означеної мети можливо лише через особистісно орієнтовані технології, тому що навчання орієнтоване на деякого середнього учня, на засвоєння та відтворення знань, умінь і навичок не може відповідати наявній ситуації.

Основними напрямками культурно-освітньої та науково-технічної інтеграції, сформульованими у Болонській декларації, визначено впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці.

На жаль, зміст навчання на сьогоднішньому етапі розвитку вітчизняної вищої школи зорієнтовано на те, що в майбутнього вчителя виробляється стійкий стереотип очікування привнесення мети та те, що хтось повинен запропонувати план її досягнення. Як результат – відсутність прагнення до здійснення аналізу власної діяльності, неспроможність здійснення самооцінки і погодження її з оцінкою інших. Водночас в умовах широкої палітри інноваційних освітніх технологій, авторських шкіл, альтернативних педагогічних систем робота вчителя базується на діяльності дослідницького характеру, яка за змістом і формою є діяльністю творчою і пропонує самостійну постановку проблем, мети, а також планування і реалізації дослідження. Потреба в саморозвитку та самореалізації є основою творчої активності людини.

Метою статті є розкриття ролі та місця інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища як повноцінного суб'єкта навчально-виховного процесу у формуванні компетентності вчителів почат-

кової школи.

Поняттю «інформаційно-комунікаційне середовище» передували такі поняття, як «освітнє середовище» (Wikipedia), «інформаційне середовище» (Wikipedia), «інформаційно-навчальне середовище» (С. Гончаренко, О. Кулик), «інформаційне освітнє середовище» (Л. Калініна) тощо.

Результати аналізу та узагальнення наявних визначень дали змогу запропонувати якісно нове поняття та сформулювати його визначення. Під *інформаційно-комунікаційним педагогічним середовищем* розуміємо сукупність знанієвих, технологічних і ментальних сутностей, які в синхронній інтеграції забезпечують якісне оволодіння системою відповідних знань. Зазначимо, що знанієві сутності передбачають наявність в особистості системи набутих і сформованих знань. До технологічних сутностей ми відносимо технічні, програмні, мережні засоби отримання, зберігання, опрацювання та представлення інформації. Щодо ментальних сутностей, то вони, у свою чергу, передбачають дотримання сукупності психічних, інтелектуальних, ідеологічних, релігійних, естетичних та інших особливостей народу.

На нашу думку, інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище можна розглядати як експертне середовище, де інші суб'єкти навчального процесу можуть реалізувати будь-які освітні запити в будь-який зручний час, в будь-якій зручній формі. Це середовище характеризується присутністю багатьох експертів різних предметних галузей.

Ще у текстах давньокитайських філософів підкреслювалося, що вчителю та його учню необхідно одночасно вдосконалюватися: «Учитель і учень ростуть разом». Досягненням цивілізаційного розвитку стародавньої епохи була поява першого «штатного» педагога – Квінтіліана [2].

Наступна епоха – Середньовіччя – характеризується становленням і розвитком прикладних знань, що створило сприятливі умови для прориву з традиційної в сучасну інформаційну цивілізацію. Змінювалося обличчя педагогіки. Ідеї гуманізму отримали свою реалізацію в школі італійського педагога Вікторіно де Фельтре.

Дидактика Я. Коменського охоплює практично всі проблеми, що є предметом сучасної педагогіки. Ці намагання зробити педагогічний процес розумно організованим і цілеспрямованим викладені у багатьох працях, особливо у «Великій дидактиці» [3].

Змінювався зміст дидактичної моделі різних епох. Найбільш тривалим, як показує історико-педагогічна думка, було життя об'єкт-суб'єктних відносин. Саме поняття «суб'єкт» є багатозначним (від лат. *subjektus* – той, хто лежить знизу, перебуває в основі), носій предметно-практичної діяльності та пізнання, джерело активності, яке спрямоване на об'єкт. Цей термін вперше з'явився в античній філософії IV–III ст. до нашої ери та вживався вже Аристотелем, який визначав ним і індивідуальне буття, і матерію – неоформлену субстанцію. У середні віки під суб'єктом

розумілося щось реальне, що існує в самих речах (тоді як об'єкт існує для неї лише в інтелекті) [1].

Сучасне трактування поняття «суб'єкт» бере початок від Р. Декарта, в якого різке протиставлення суб'єкта й об'єкта виступило вихідним пунктом аналізу пізнання і, зокрема, обґрунтування знання з точки зору його достовірності; тлумачення суб'єкта як активного початку в пізнавальному процесі відкрило шлях до дослідження умов і форм цього процесу, його суб'єктивних передумов [1]. Так, І. Кант, В. Гегель, Л. Фейєрбах у своїх працях обмежувалися його розумінням у сфері пізнавальної діяльності (як активного діяча самопізнання). Пізніше термін «суб'єкт» набув і активного предметно-практичного значення. Суб'єкт – той, хто веде активну діяльність щодо об'єкта.

На сучасному етапі розвитку філософських поглядів, суб'єкт – це той (або те) хто (або що) пізнає, мислить і діє, на відміну від об'єкта. Діалектичний матеріалізм радикально розширює розуміння суб'єкта, безпосередньо пов'язуючи його з категорією практики. Тому тут суб'єкт виступає як суб'єкт наочно-практичної діяльності, а не одного лише пізнання.

У педагогіці суб'єктом є педагог, який веде активну роботу з виховання учнів як своїх об'єктів. Суб'єктно-об'єктному підходу в процесі виховання надається дедалі більшого значення саме в системі демократизації виховання, оскільки тут набуває поширення диференціація та індивідуалізація виховання, в результаті чого досягається мета – перетворення об'єкта в суб'єкт виховного процесу. Сучасний словник з педагогіки дає таке тлумачення: суб'єкт – активно діюча, яка пізнає, володіє свідомістю людини або колектив. Суб'єкт може проявити ініціативу і самостійність прийняти і реалізувати рішення, оцінити наслідки своєї поведінки, самозмінюватися, самовдосконалюватися, визначати перспективу своєї багатомірної життєдіяльності [5, 754].

Використання в дидактичній практиці поняття «суб'єкт» стосовно учня вимагає уточнення його змісту. Суб'єктом є певний учень чи група учнів, які розглядаються в бутті та разом із пізнанням буття творять його. Зміни в бутті ведуть до зміни суб'єкта як частини буття. Отже, ця взаємодія діалектична: буття творить суб'єкта, а суб'єкт творить буття. Таке розуміння суб'єкта надзвичайно важливе для дидактики – у процесі навчально-пізнавальної діяльності учень стає суб'єктом, тобто потенційно готовим для самоактуалізації, самовизначення, саморозвитку та самореалізації у професійній діяльності, а ставши суб'єктом діяльності, він змінює дійсність.

Розгляд інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища (ІКПС) як суб'єкта, на наше переконання, не вступає в протиріччя щодо розглянутих вище означень, оскільки компонентами інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища є не тільки технології, але й людські ресурси, які неперервно їх оновлюють зі швидкістю, що постійно

зростає. У цьому сенсі необхідно наголосити на існуючому якісно новому освітньому середовищі, на відміну від того, яке було 15–20 років тому. Йдеться про набуття у сучасних умовах освітнім середовищем статусу рівноправного суб'єкта.

У межах такого підходу ми реалізуємо важливий цільовий трикутник: природну інтеграцію навчання, наукових досліджень і потреб ринку праці (рис. 1).

За умови ігнорування середовища як суб'єкта виховання, ми будемо готувати спеціалістів неадекватних реальній дійсності.

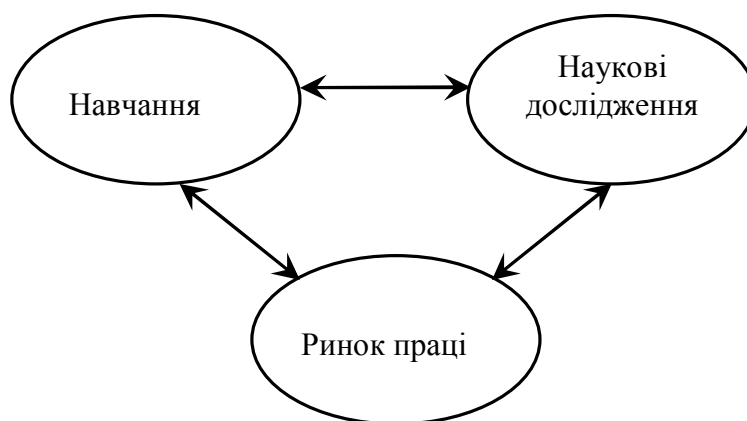

Рис. 1. Взаємозв'язок ключових інтегративних складових компетентнісного підходу

Трисуб'єктна дидактика – один із напрямів педагогічної науки про найбільш загальні закономірності, принципи та засоби організації навчання, що забезпечує свідоме та міцне засвоєння системи знань, умінь і навичок у межах рівноправних взаємин учня (студента), учителя (викладача) та інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища.

У межах такого визначення природно виникають трисуб'єктні взаємини, які ми розуміємо як неперервні і постійні (як у просторі, так і у часі) взаємодії учня, учителя та інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища, спрямовані на реалізацію освітніх потреб учня.

За результатами аналізу та систематизації існуючих освітніх тенденцій доцільно, на нашу думку, ввести в трисуб'єктну дидактичну модель третій рівноправний суб'єкт – середовище, засноване на цифровому представленні інформації, даних і знань та локальних і глобальних системах доступу до них.

Оскільки ми розглядаємо середовище як самостійний елемент, відзначимо його активні складові, що найбільш проявляються у навчальному процесі:

- середовище постійно і все більш агресивно збільшує мотивацію підростаючого покоління до споживання контенту, що циркулює в ньому;
- середовище надає доступ до ресурсів в будь-який зручний час;

– середовище володіє зручним, гнучким, дружнім, інтелектуальним сервісом, що допомагає людині знайти необхідні інформаційні ресурси, дані або знання;

– середовище не емоційне, воно працює відповідно запитам людини стільки, скільки їй необхідно;

– середовище наповнюється інформацією, даними, знанням з величезною, постійно наростаючою швидкістю;

– середовище дозволяє організувати практично безкоштовні, зручні у часі контакти між будь-якою кількістю людей, забезпечити зручний і гнучкий обмін інформацією (причому в будь-якому вигляді) між ними;

– середовище, крок за кроком, стандартизує, а потім інтегрує в собі функціональність усіх попередніх, нині, так званих, традиційних засобів отримання, збереження, обробки і представлення необхідної людині інформації, даних та знань;

– середовище бере на себе все більше рутинних операцій, пов'язаних з операційною діяльністю людини (це, до речі, одна із найбільших проблем, яку людство очікує у майбутньому – «чим більше доручень – тим більше відповідальності – тим більше небезпеки залишитися без ресурсів»);

– середовище одержує все більше контролю над даними та операційною діяльністю людства [4].

Стає зрозумілим, що без створення цілісного подання про нову або краще сказати про нові технології навчання дуже складно прогнозувати, а, отже, і приймати ефективні рішення у визначальній області розвитку людської цивілізації – освіті.

ІКТ – не тільки засіб навчання. Вони створюють можливості активного навчального середовища, яке включає процесуальний, змістовий блоки і блок управління. Середовище починає відігравати більш важливу роль і бере на себе частину функцій учителя. За умови використання такого середовища навчання вже не є проблемною ситуацією, коли вчитель захворів. Студенти мають можливість продовжувати навчання. Безумовно, у процесі створення відповідного навчального середовища мають бути виконані певні вимоги, які й забезпечать активність навчального середовища. Розроблення системи вимог до інформаційно-комунікаційного навчального середовища є дуже важливим, тому що, працюючи з програмою, студент і викладач будуть обмежені певною системою дій, яку закладено у програмі. За даними нашого дослідження, інформаційно-комунікаційне навчальне середовище може виступати у якості суб'єкта навчально-виховного процесу, якщо воно відповідає таким групам вимог:

1. Технічні вимоги: мультимедійні комп'ютери в навчальних класах об'єднані в мережу з обов'язковим доступом до Інтернет-ресурсів. Крім того, важливим аспектом є створення можливостей доступу до навчальних електронних ресурсів (WiFi-технології) з будь-якого зручного для

студенті місця, наприклад, бібліотека, гуртожиток, їдальня тощо.

2. **Програмні вимоги:** програмне середовище повинно вирішувати питання безпеки (реєстрації, персоніфікації, розмежування прав доступу до ресурсів), бути інтегрованим (усі навчальні компоненти повинні надаватися в природній формі), нескладним для освоєння, наповнення і модифікації, надавати можливості взаємодії, спілкування, моніторингу навчального процесу, містити режим виходу із складних становищ (експерт), надавати можливості для дистанційного навчання (on- і off-line).

3. **Академічні вимоги** стосуються методичного наповнення інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища.

4. **Соціальні вимоги.** Оскільки користувачі інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища утворюють певну спільноту, особливої уваги необхідно приділити означеній групі вимог, яка, на наш погляд, включає культурологічний, етичний і юридичний аспекти. Йдеться, насамперед, про правила спілкування в мережі та використання доробок інших авторів.

5. **Вимоги до людських ресурсів.** Побудова навчально-виховного процесу на базі інформаційно-комунікаційних технологій передбачає наявність фахівців-програмістів і відповідно підготовлених викладачів.

На жаль, сучасний стан науково-професійної підготовки вчителя не забезпечує повною мірою належний рівень його готовності до ефективної діяльності, оскільки він ґрунтується здебільшого на аналітичному підході, що спричинює структурно-якісній роздрібненості окремих навчальних дисциплін. Водночас сучасні прогресивні тенденції в освіті, зокрема компетентнісний підхід, орієнтують на багатоаспектну різнобічну змістову і смислову інтеграцію, введення нових навчальних курсів, які відображають динамізм нової наукової парадигми, синтезують багатогранність її внутрішніх зв'язків і взаємозалежностей. Так, значне зростання обсягу наукових знань позначається на обсягах інформаційної складової процесу навчання, вимагає розвитку і модернізації методів трансляції. Об'єктивні тенденції у розвитку сучасної освіти вимагають інтеграції інформаційного обміну в освітньому просторі, яким може стати інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище. Останнє передбачає більш повне і ефективне використання потенційних можливостей наявних організаційних форм і методів вищої школи за рахунок створення спеціального програмного забезпечення на базі мультимедійних технологій з необхідними дидактичними, методичними матеріалами, творчими завданнями, включенням у педагогічні системи елементів автоматизації управління навчальним процесом і надання можливості роботи з ресурсами глобальної мережі Інтернет.

Отже, соціально-економічні умови, що змінилися, і нові пріоритети освіти, пов'язані зі зміною освітніх парадигм, що фіксують перехід від масово-репродуктивних форм і методів викладання до індивідуально-творчих

є зростаючими вимогами до рівня загальнокультурної і спеціальної підготовки випускників ВНЗ, підготовкою майбутніх фахівців до професійного компетентнісного входження в ринок праці з міцно сформованими потребами в постійній професійній самоосвіті і обумовлюють об'єктивну необхідність у професійно-педагогічній, науково забезпеченій підготовці майбутнього вчителя.

Розроблена нами комп'ютерна програма «Web-мультимедіа енциклопедія «Історія педагогіки»» створює відповідне інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище, що пропонує інтегроване навчання, дозволяє використовувати матеріали, розташовані на сайті університету, енциклопедію, яка може об'єднати в собі текст підручника, хрестоматію, інформацію з персоналій, бібліографію (література, джерела, адреси в Інтернет), ігрові завдання. Енциклопедія містить набагато більший обсяг інформації, ніж звичайна книга (при цьому в компактній формі), і дозволяє дати не тільки аудіальну й візуальну інформацію, але й мультимедійну (можуть бути використані відеофрагменти).

Сучасні динамічні процеси детермінують принципово новий підхід до створення інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища як необхідної умови ефективного формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів; реалізації нових концепцій освіти, формування активної творчої особисті майбутнього вчителя початкової освіти; використання нових підходів до оволодіння знаннями; створення нових ефективніших засобів, методів і форм навчання і виховання дітей; проектування розвивальних педагогічних процесів.

Як показують результати теоретичного дослідження, основними напрямками інформатичної підготовки вчителя початкових класів є: розвиток ціннісної й емоційної мотивації до формування установки на оволодіння комплексом інформаційних умінь і навичок; розвиток творчого педагогічного потенціалу; формування системи професійно-значущих якостей таких як високий професіоналізм, готовність до самоосвіти, інформатичні компетентності, соціальна відповідальність, здатність до рефлексії, креативність, здатність до інформаційної творчості у навчально-виховному процесі.

Отже, лише за умов цілісного підходу до підготовки майбутнього вчителя в умовах особистісно орієнтованого навчально-виховного процесу на основі впровадження принципів трисуб'єктної дидактики можливо забезпечити формування його інформатичних компетентностей на рівні сучасних вимог суспільства і потреб особистості студента та викладача педагогічного ВНЗ. Ефективне формування компетентності майбутнього вчителя початкових класів здійснюється у науково-обґрунтованому інформаційно-комунікаційному педагогічному середовищі, що відповідає вимогам сучасної освітньої парадигми в межах реалізації трисуб'єктної дидактики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Большая советская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bse.sci-lib.com>.
2. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX века: Учебн. пособие [для пед. учебных заведений] / Под общ. ред. А.И. Пискунова. – 3-е изд. – М.: ТЦ Сфера, 2006. – 496 с.
3. Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж-Ж., Песталоцци И.Г.: Педагогическое наследие / Сост. В.М. Кларин, А.Н. Джуринский. – М.: Педагогика, 1989. – 416 с.
4. Петухова Л.Є. До питання про трисуб'єктну дидактику / Петухова Л.Є., Співаковський О.В. // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2007. – № 5(61). – С. 7–9.
5. Современный словарь по педагогике / Сос. Рапацевич Е. – Мн.: Современное слово, 2001. – 928 с.
6. Тоффлер Е. Третья хвиля / Тоффлер Е. – К.: Вид. дім «Всесвіт», 2000. – 480 с.